

Nytt ljus över Husbyborg

Gravarna berättar om det medeltida Husby

LISA HARTZELL

Övergången från sen vikingatid till tidig medeltid är en av de mest spännande perioderna i svensk historia. Religionsskiftet är bara en av många omvälvande samhällsförändringar som då ägde rum. Med dem kom en ny ideologi, där kristendomens införande var intimt förbundet med en allt starkare kungamakt och framväxten av ett svenskt rike. Hos människorna som bodde i det blivande Sverige tog däremot den mentala omställningen längre tid. Olika världsåskådningar samexisterade innan kristendomen blev mer organiserad och så småningom gjordes till allena rådande religion. På vissa platser kunde det ta lång tid innan religionsskiftet var helt genomfört. Här ska vi titta närmare på det lokala förloppet då kristendomen befästes vid en uppländsk husby, med utgångspunkt i nya forskningsresultat från skelett som hittades för närmare 40 år sedan.

En undersökt kyrkoruin

Siluetten av kyrkoruinen i Husbyborg i Tierp socken har under många århundraden varit ett välbekant landmärke för resande mellan Uppsalabygden och Norrlands kustland, där den står nära väg E4:s gamla sträckning. Ruinen och de fynd som har gjorts där har tidigare diskuterats i Upplands fornminnesförenings årsbok¹. Den undersöktes vid en utgrävning 1971, då man förutom ett antal invändiga murar, andra byggnadsdetaljer och föremål, också fann 13 skelett². En osteologisk analys samt datering av dessa kom till stånd först 2008³, med hjälp av medel från Berit Wallenbergs stiftelse.

Av de 13 skeletten är tre barn, två kvinnor och åtta män (se tabell 1). Barnens åldrar var ca 8, 12–14 resp. 14–15 år. Ingen av dem kunde könsbedömas. Den vuxna gruppen bestod av en ung man på

ca 18 år, sju män mellan 35 och 59 år samt två kvinnor i åldersgruppen *maturus* (35–64 år) resp. *senilis* (50–79 år). Hos en man och en kvinna är könsbedömningarna något osäkra⁴. Könsfördelningen är alltså väldigt ojämn. Den behöver dock inte avspegla den grupp av människor som levde på gården, utan snarare är det så att skeletten inte är representativa för hela den lokala populationen. Det bör finnas, eller åtminstone ha funnits, fler gravar utanför det undersökta området. Vi får anledning att återkomma till detta senare. Tre av skeletten (skelett 6–8) hittades inkompleta i sekundärt läge i en grop⁵, dit de vid något tillfälle har flyttats när man har grävt i marken och stört deras gravar. Kanske har fler gravar förstörts genom åren. I ett PM från 1925 skriver arkeologen Sune Lindqvist angående ruinen att det fanns uppgifter om att "talrika skelettgravar" tidigare hade påträffats vid uppförandet av hus i närheten⁶. Gravarna är anlagda i anslutning till en kyrkoruin, men framför allt talar gravskicket om för oss att de är kristna. Skeletten låg utsträckta på rygg i ungefärlig öst-västlig riktning och med huvudet i väster. Denna kristna sed har sin grund i tron att de döda på domedagen skulle resa sig ur sina gravar och då kunna blicka åt öster, varifrån Kristus skulle komma⁷.

Skelett	Kön	Ålder
1	Man?	50–59 år
2	Kvinna?	<i>maturus</i>
3	Man	40–44 år
4	Man	35–44 år
5	–	14–15 år
6–8:1	Man	35–39 år
6–8:2	Man	45–49 år
6–8:3	Kvinna	<i>senilis</i>
9	Man	18 år
10	Man	40–44 år
11	–	8 år
12	Man	50–59 år
13	–	12–14 år

Tabell 1. Kön och ålder hos skeletten från Husbyborg.

En övergiven kristen begravningsplats

När man under medeltiden begravde människor intill en kyrkobyggnad var det naturligt att rikta dem efter väggarnas sträckning. I Husby, som gården hette på medeltiden, hade skeletten en konsekvent västnordväst-ostsydostlig orientering, som avvek från kyrkväggarnas rent östvästliga riktning (se figur 1). Redan vid utgrävningen 1971 kunde man därför konstatera att gravarna och kyrkan inte var samtida. Projektledaren Bo Kindwall menade att ruinen måste ha föregåtts av en äldre kyrka, antagligen i trä⁸, vilket var det vanligaste byggnadsmaterialet för de små kyrkor som uppfördes under missionsfasen.

Förutom en individ som ligger utanför kyrkans södervägg finns alla gravarna inom byggnadens södra hälft. Några av skeletten överlagrades delvis av de sekundära innerväggar som byggts under 1600-talet. Ombyggnaden av kyrkan skedde sannolikt på initiativ av adelsmannen Lars Skytte, som vid den tiden ägde gården och anlade ett säteri där. Vid den tidpunkten tillkom även suffixet *-borg* på gården Husby. Med det pampiga namnet Husbyborg kunde Skytte använda ruinen för att förstärka gårdens betydelse⁹. Byggnaden hade då inte varit i bruk som kyrka på flera hundra år. När den först tillkom vet man inte säkert. Kyrkohistorikern Ann Catherine Bonnier placerar den i senmedeltid¹⁰. Vid undersökningen 1971 hittade man ett 20-tal mynt från 1340- och 1350-talen, vilket antyder att byggnaden användes under den tiden. De byggnadsantikvariska undersökningarna visar att kyrkan kanske aldrig ens färdigställdes¹¹.

Husby

Vid utgrävningen hittades även boplatslämningar från bronsåldern¹², men det är under järnåldern som Husby spelar en allt större roll i landskapet. Gården ligger än idag i ett typiskt läge för en järnåldersgård, på en svag höjd intill ett gravfält (RAÄ 3). Namnet Husby ger tydliga ledtrådar om gårdens funktion under yngsta järnålder och tidig medeltid. Husbyarna brukar be-

skrivas som kronogods som ingick i Uppsala öd, en samling strategiskt lokaliserade gårdar som stod till kungens förfo-gande och fyllde administrativa, militära och/eller ekonomiska funktioner¹³. De kan ses som ett led i hur makten centraliserades från de vikingatida stormännen till ett allt starkare kungadöme¹⁴. I Sverige finns 70 husbyar, de flesta koncentrerade till Uppland och Södermanland, där deras utbredning tycks motsvara en territoriell indelning¹⁵. De var ofta dominerande gårdar som låg centralt i bygden, gärna intill farleder. Troligtvis var de viktiga gårdar redan innan den vikingatida kungamakten valde ut dem för att ingå i detta nätverk och de fick ett "Husaby"/"Huseby"/"Husby" som ett tillnamn till ortnamnet. Det faktum att husbyarna levte kvar som ortnamn medan det äldre namnet ofta försvann, talar för att kronogodsorganisationen varat under en relativt lång tid, vilket också förutsätter en stabil kungamakt. När husbyarna under 1200-talet framträder i det skriftliga källmaterialet är systemet redan under avveckling och kronogodsens har förlorat sin funktion¹⁶. Det kan vara i ljuset av husbyns minskade betydelse i det lokala samhället som vi ska se övergivandet av kyrkan i Husby.

Träkyrka eller gårdsgravfält?

De tre individer som ¹⁴C-daterats levde under en period mellan 1020 och 1210 (se

tabell 2), vilket placerar dem i tidig medeltid eller möjligen redan i vikingatidens slutskede. ¹⁴C-dateringarna stämmer väl överens med den typologiska dateringen av ett av de få föremålen i gravarna, en kam i grav 12, till 1080–1180¹⁷. Därmed kan totalt fyra skelett placeras inom en period av max 200 år. Mycket talar för att alla gravarna har tillkommit under en ännu mer begränsad tidsperiod. Gravskicket är likartat, men framför allt är gravarna anlagda i samma riktning och med ett visst avstånd sinsemellan. Man har alltså vetat var det fanns gravar och valt att inte störa dem när man grävde nya.

Hur såg då Husby ut när man begravde dessa kristna människor på platsen? Det finns en alternativ hypotes till idén om en äldre träkyrka, framförd av arkeologen Per Frölund. Han menar att gravarna kan ha anlagts i slutskedet av brukningstiden hos det lilla järnåldersgravfältet, RAÄ 3, som ligger alldeles intill ruinen. Därmed ser han dessa gravar som hemmahörande i en övergångsfas mellan det gamla vikingatida släktsamhället, där förfädernas gravhögar var den självklara statusmarkeringen för gårdens invånare, och den nya kristna religionen, som ännu inte hade en centraliserad organisation¹⁸. Att fortfarande under 1100-talet begrava sina döda på de hedniska förfädernas gravfält var inte nödvändigtvis den själv motsägelse som det kan framstå som för oss idag. Om det ännu

inte fanns någon kyrka eller kyrkogård, där man kunde begrava sina döda, var gårdsgravfältet fortfarande den självklara begravningsplatsen, trots att man övergivit det hedniska brandgravskicket. Skelettgravarna skulle alltså kunna tillhöra den period då den äldre världsbilden fortfarande var levande, parallellt med att den kristna ideologin tillämpades.

Genom att studera gravarnas placering på planen över kyrkoruinen kan vi emellertid få andra ledtrådar till Husbys tidigmedeltida historia, som antyder att det faktiskt stått en träkyrka på platsen. Trots att utgrävningen begränsades till byggnadens utsträckning går det att konstatera att gravarna är lokaliserade till kyrkans södra halva. Norr om skeletten 1, 12 och 13 saknas helt gravar. En trolig anledning till detta är att den gravtomma ytan upptogs av en träkyrka, som var samtidig med gravarna och orienterad i samma riktning som dem (se figur 1). Resonemanget kan styrkas av den kraftiga manliga dominansen som påvisades i det osteologiska materialet. Att man begravt män och kvinnor åtskilda har konstaterats på flera tidigmedeltida kyrkogårdar. Det mest kända exemplet är Västerhus i Jämtland¹⁹. Könsssegreering var ett bruk som reglerades bl.a. i den norska Äldre Eidsivatingslagen från slutet av 1000-talet eller början på 1100-talet, där det specificeras att kvinnor ska begravas på norrsidan och män på södra sidan om kyrkan²⁰. Uppdelningen hade en

Skelett	Datering (1 σ)		Referens
2	965 \pm 25 BP	1020–1050, 1090–1150 cal AD	Ua-36458
4	940 \pm 25 BP	1030–1060, 1080–1160 cal AD	Ua-36459
10	890 \pm 30 BP	1050–1090, 1120–1140, 1150–1210 cal AD	Ua-36460

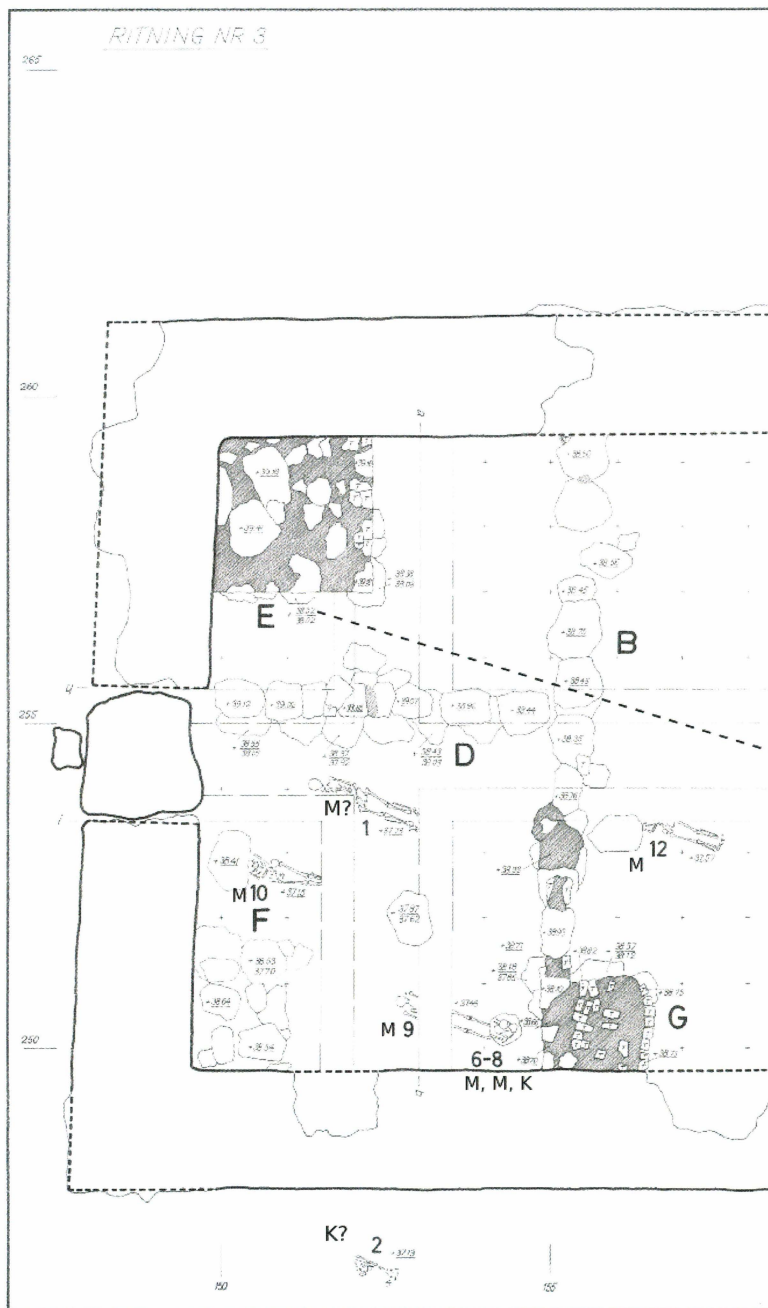
Tabell 2. ¹⁴C-dateringar av skelett från Husby.

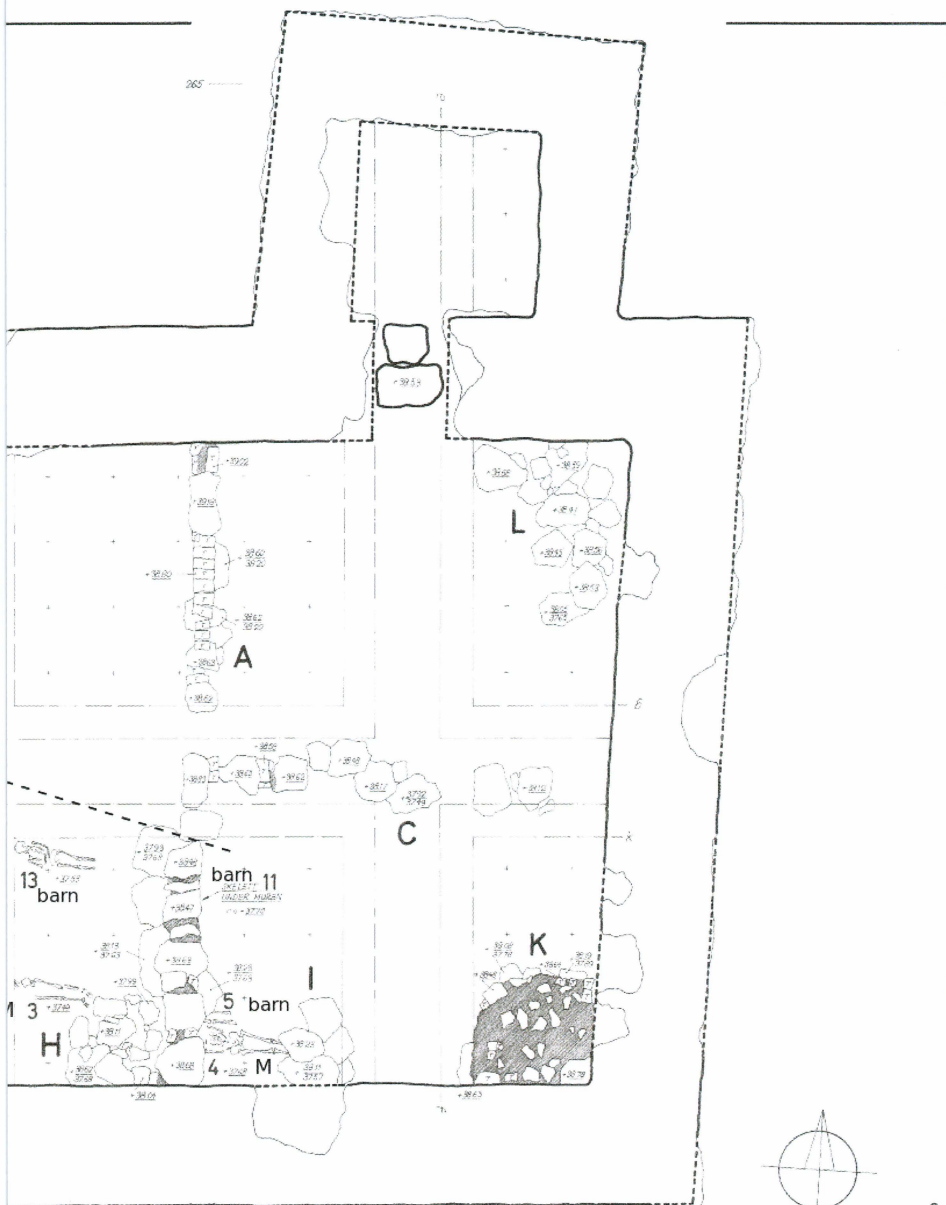
motsvarighet i männens och kvinnornas platser i den södra resp. norra delen av kyrkorummet under gudstjänsten. Denna separering var ett uttryck för kristendomens fokus på individen, i motsats till hur man i det förkristna samhället hade betonat släktband och begravt sina döda familjevis²¹. Under högmedeltiden blev det sedan åter viktigare att betona äkten-skapet och seden att begrava den gifta kvinnan tillsammans med hennes make befästes²². Vi kan alltså även i 1000- och 1100-talets Husby ana hur män och kvinnor har segregrats på kyrkogården; åtminstone ser vi en tendens till att de som begravdes söder om kyrkan var män. Fler kvinnogravar skulle kunna finnas något tiotal meter längre norrut, i det icke utgrävda området. Värt att notera är att de två individer som bedömts till kvinna i materialet utgörs av ett disartikulerat kranium, vars ursprungliga grav vi inte kan lokalisera, och ett skelett med en osäker könsbedömning till kvinna.

Kyrkogårdens väderstreck

Fallet Husby har en parallell i upptäckten av en tidigmedeltida kyrka med två byggnadsfaser i Karleby i Västergötland²³. Med hjälp av gravarnas läge och orientering i förhållande till den yngre kyrkans grundmur kunde man där konstatera att en äldre träkyrka legat på en gravtom rektangulär yta²⁴. De osteologiska könsbedömningarna visade att det enbart fanns kvinnogravar på den del av kyrkogården som låg norr om kyrkan och som bara hade använts under den äldre fasen. Även i Karleby har alltså en köns-segregering tillämpats under tidig medeltid. Söder om kyrkan hade begravningsarna fortsatt under lång tid och där fanns både män och kvinnor representerade²⁵. Den geografiska spridningen av köns-segregeringen är intressant. Det har föreslagits att den genomfördes i områden kopplade till norskt maktinflytande²⁶. Förutom det kända exemplet från Jämt-

Figur 1. Planritning av Husbyborgs kyrkoruin. Skeletten 1–13 är markerade med siffror. Könsbedömningen (M, M?, K, K? eller barn) är markerad vid varje individ. Den streckade linjen visar en tänkbar sträckning av sydväggen i en äldre träkyrka. Övriga bokstäver representerar anläggningar som dokumenterades vid utgrävningen. Ritning från Upplandsmuseets arkiv, med markeringar av förf.

<p>RITNING NR 3</p> <p>PLAN</p>	<p>FÖRNLÄMNING NR 1</p> <p>ANLÄGGNING A-L</p> <p>SKELETT 1-13</p>	<p>UPPLAND</p> <p>TIERPS SN</p> <p>HUSBYBORG</p>	<p>SKALA 1:50</p> <p>JULI-SEPT 1971</p> <p>BO KIHVALL</p>
---------------------------------	---	--	---

land finns emellertid detta bruk alltså även dokumenterat från Västergötland, samt antydningar från gotländska kyrkogårdar²⁷. Vidare finns i norra Uppland förutom Husby ännu ett fall av könssegregering, från Österlövsta kyrka²⁸. På de senvikingatida gravfälten i skånska Löddeköpinge och i Björned i Ångermanland har man funnit centralt placerade ytor där gravar saknas, och där en enkel kyrkobyggnad kan ha stått. Också på båda dessa platser har männen begravts söder och kvinnor norr om de tomma ytorna²⁹. Könssegregering har alltså tillämpats i olika delar av det nuvarande Sverige, främst under tidigkristen tid³⁰. Det tycks dock framför allt vara ett fenomen som förekom på landsbygden³¹. I en högstatusmiljö som Västerhus kunde sedvänjan leva kvar in på 1300-talet³².

Att man tillskrivit de fyra väderstrecken på kyrkogården olika symbolisk betydelse ansågs i äldre forskning gå tillbaka på folktro från den förkristna tiden i Norden. Under medeltiden skulle varken kyrkor eller andra hus ha dörrar eller fönster åt norr. I många fall lämnades kyrkogårdens norra del, den som låg i kyrkans skugga, tom på gravar³³. Historikern Bertil Nilsson har emellertid visat att de symboliska uppfattningarna om de olika väderstrecken fördes in i den fornskandinaviska föreställningsvärlden först vid kristningsprocessen under vikingatiden³⁴. Norr gavs en negativ laddning och koplades samman med både djävu-

len och kvinnan³⁵. Nilsson menar dock att den negativa aspekten av kyrkans norrsida är överdriven vad gäller svenska kyrkogårdar, och att man snarare undvek att begrava på kyrkogårdens västra del, som låg längst bort från koret³⁶.

Den osteologiska analysen visar att materialet helt saknar barn under 8 år. Barnadödligheten var mycket hög under forntid och långt in i historisk tid, varför små barn och framför allt spädbarn kan förväntas utgöra en stor del av äldre gravmaterial. Barngravar är dock ofta underrepresenterade i arkeologiska material, av anledningar som har att göra med både bevaringsförhållanden och aktiva val av gravplatser³⁷. Begravningar av foster eller nyfödda var problematiska på medeltiden, eftersom de som odöpta räknades som hedningar och därför inte fick begravas på kyrkogården. Att begrava ett hedet barn i vigd jord var ett allvarligt brott³⁸. Studier av medeltida kyrkogårdar visar att man gärna valde att begrava barn inom ett visst område på kyrkogården, ofta intill kyrkväggarna. I t.ex. Lund begravdes de ofta nära koret, d.v.s. intill kyrkans östra och heligaste del³⁹. I vissa fall har barngravar hittats i eller vid den västra delen av kyrkor, vilket har föranlett att den låga statusen hos gravar i väster delvis har ifrågasatts⁴⁰. De yngsta barnen som dog i Husby verkar alltså ha begravts på ett särskilt område, som inte omfattades av utgrävningen. De tre barn som ingår i materialet hade dock blivit

begravda strax sydöst om den hypotetiska träkyrkan (se figur 1). Att det är barn från just 8 år och uppåt som förekommer här är nog inte en slump. Både enligt lagen och kyrkan ansågs barn vid ca 7 år ha nått en viss mognadsgrad och därmed en ny fas i livet⁴¹. På t.ex. S:t Stefans kyrkogård i Löddeköpinge, Västerhus i Jämtland och danska Tirup finns barn från ca 6–7 år och uppåt bland de vuxnas gravar och inte med de små barnen. Detta återspeglar troligen att barnen vid denna ålder fick en mer aktiv del i det vuxna livet⁴². Så verkar det också ha varit i Husby.

Kungamakt och kyrka

Det var ingen tillfällighet att man valde en husby för att bygga en kyrka under tidig medeltid. När kyrkan avsåg att etablera sig i det som senare skulle bli Sverige vände den sig till en klass av lokala stormän som fanns här. Det var dessa inflytelserika jordägare som uppförde många av de första kyrkorna, i form av privata kapell⁴³. De stormän som tidigt omvände sig kunde dra fördel av detta i sitt förhållande till den kristna kungamakten⁴⁴. Så kallade egenkyrkor, som uppfördes av enskilda personer, blev ofta privata gårdskyrkor men kunde även fungera som sockenkyrkor. Att de kyrkor som uppfördes i själva missionskedet var just egenkyrkor ligger i sakens natur,

då det ännu inte fanns någon färdig kyrklig organisation⁴⁵. Däremot är det en intressant fråga till hur stor del kungamakten påverkade uppförandet av kyrkor vid husbyar. Kyrkans etablering sammanföll med statsbildningen under 1000- till 1200-talen. De båda rörelserna samverkade i en nära allians mellan världslig och andlig makt, särskilt i Öster- och Västergötland⁴⁶. I Uppland gjorde de traditionellt starka stormännen länge motstånd mot en centraliserad kungamakt och kyrklig organisation⁴⁷. Genom att förankra kristendomen hos kungamakten fick kyrkan både den stabilitet och organisation den behövde för att uppnå ett enat rike, och ett effektivt sätt att sprida religionen på⁴⁸. Samtidigt blev man en del av en europeisk gemenskap av kristna rikena⁴⁹. Kristnandet i det blivande Sverige skedde utan större konflikter; däremot levde många förkristna föreställningar kvar under lång tid. Kristendomens fokus på frälsning och evigt liv gjorde den till en mer individualistisk religion, bättre anpassad för ett hierarkiskt samhälle⁵⁰. Trots att Sverige blev ett kristet rike, kom uppdelningen i kyrka och statsapparat att bli en stor kontrast mot den förkristna religionen där andlig och världslig makt hade varit helt integrerade hos hövdingar och stormän⁵¹.

I Mälardalens centralbygder genomfördes religionsskiftet redan under 1000-talets första hälft⁵², men i Norduppland slog kristendomen igenom senare, under

en period från mitten av 1000-talet till mitten av 1100-talet⁵³. De traditionella gravfälten nyttjades där fortfarande under 1100-talet, om än med skelettgravskick och kristna förtecken⁵⁴. I regionen finns en tidig struktur av kyrkor uppförda i anslutning till kungsgårdar, och som i ett senare skede ersattes av ett tätare nätverk av sockenkyrkor⁵⁵. Även sockenbildningen och mycket av kyrkobyggandet i Norduppland skedde först vid slutet av 1200-talet eller början av 1300-talet⁵⁶. Troligen skedde sockenbildningen på direkt initiativ från kyrkan och kronan⁵⁷. Anders Broberg menar att det finns ett kronologiskt glapp på drygt 100 år mellan de yngsta gravarna på de uppländska gårdsgravfälten och de äldsta sockenkyrkogårdarna⁵⁸. Efter dateringen av skeletten från Husby skulle dessa kunna bidra till att fylla ut den kronologiska luckan. Säkerligen finns fler små begravningsplatser från denna del av medeltiden runt om i Uppland. Med tanke på Husbys roll som stormannagård är det rimligt att man här lokalt hade övergått till kristendomen relativt tidigt. Ett tecken på Husbys position under tidig medeltid utgörs av den dubbelhelkam som fanns hos ett av skeletten och som annars är ett vanligt fynd i tidigurbana, kristna miljöer⁵⁹.

I Tierp socken finns alltså ett förlopp där en första träkyrka uppfördes av den lokala stormannen i Husby. Kyrkan fungerade troligen som ett privat kapell. Det finns nämligen en samtida kristen be-

gravningsplats i Skämsta, ca 7 km norrut längs Tämnrånens dalgång, där sex gravar från 1000- till 1100-talen har undersökts⁶⁰. Om kyrkan i Husby hade varit en församlingskyrka, borde även Skämstas invånare ha fått sin sista viloplats där. Det tycks istället som att endast gårdens befolkning, under ett fåtal generationer, begravdes vid träkyrkan i Husby. Denna ersattes sedan av en stenkyrka på samma plats, som i sin tur strax konkurrerades ut av en ny stor sockenkyrka. När övergavs då stenkyrkan, och varför? Om det är korrekt att anta att myntfynden från 1300-talets mitt speglar kyrkans brukningstid, måste vi överväga möjligheten att den övergavs i samband med den stora befolkningsminskning som följde efter digerdöden. Svårigheten att datera kyrkan mer exakt än till 1300-tal eller senmedeltid gör det också vanskligt att tolka dess funktion i bygden. Inga fynd tyder på att stenkyrkan har haft begravningsrätt. Kindwall menade att den troligen övergavs kort efter uppförandet och att den kristna kulturen flyttades till det som blev Tierps sockenkyrka, 2 km norrut. Husbyn var inte längre en central plats i landskapet⁶¹. Dock är Tierps kyrka ungefär lika svår som Husby att datera närmare. Med ledning av de stora korfönstren och sakristians långsmala form daterar Bonnier den till 1300-talets första hälft eller möjligen slutet av 1200-talet⁶². Tierp är en salkyrka i gråsten och en av de största medeltida kyrkorna i Uppland,

med en invändig längd av 40 m⁶³. Om dess tillkomst kan sättas i samband med sockenbildningen i Uppland verkar det rimligt att den tog över rollen som religiöst centrum i socknen. Det är dock möjligt att stenkyrkan i Husby byggdes när Tierps kyrka redan stod färdig eller höll på att uppföras. Var den i så fall ett sista försök från stormansättlingarna i den gamla husbyn att hävda sig mot den nya, mer centraliserade kungamakten? Använder man just kyrkobyggnaden som måttstock blir det tydligt att detta försök snart övergavs.

Tuberkulos

Vi har redan sett hur den osteologiska analysen av skeletten har bidragit till en ny förståelse för hur man har begravt kvinnor och män i Husby under tidig medeltid. Osteologin kan också berätta om individernas hälsostatus. Hos skeletten från Husby finns flera vanligt förekommande åkommor, såsom åldersrelaterade ledförändringar, frakturer och benhinneinflammationer. Dessutom framträder två fall av möjlig lungtuberkulos. Tuberkulos är en infektionssjukdom som vanligen drabbar lungorna och lymfan i första hand. I ett senare stadium kan bakterierna spridas till skelettet och andra organ, men skelettförändringar är ovanliga⁶⁴. Det säkraste tecknet på tuberkulos hos ett skelett är förändringar på kotorna,

som "smälter ihop" och kollapsar. Det kan vi inte se i materialet från Husby. Däremot finns benhinneinflammation på revbenens insida hos en man i 40-årsåldern (skelett 10). En sådan reaktion på revbenen kan uppkomma vid just lungtuberkulos genom att infektionen sprider sig från lungvävnaden, genom lungsäcken och till revbenen⁶⁵. Hos en annan man i 50-årsåldern (skelett 1) hittades en ore-gelbunden platta av förbenad vävnad från lungsäcken, ett s.k. *pleurapansar* (se figur 2), som är typiskt för lungtuberkulos⁶⁶. Båda individerna har uppenbarligen levt en tid med sjukdomen eftersom de har hunnit utveckla förändringar på skelettet. Det är sällan man kan fastställa en dödsorsak utifrån ett osteologiskt material, men i de här fallen är det åtminstone en kvalificerad gissning att männen faktiskt dog av tuberkulosen. Det är också fullt möjligt att ännu fler av husbyborna led av sjukdomen, men att den inte lämnat spår på deras skelett. I en population där man bor och vistas nära inpå varandra är det stor risk att fler blir smittade när en individ väl har drabbats av tuberkulos. De två männen med tuberkulos fick sina gravar intill varandra i den västra änden av det utgrävda området (se figur 1). Kanske hann det inte gå särskilt lång tid mellan de två dödsfallen. De har dock inte separerats märkbart från de övriga gravarna. I bl.a. Sigtuna och Lund finns exempel på hur personer med handikapp och stigmatiserande sjukdomar

Figur 2. Pleurapansar från skelett 1. Foto: Lisa Hartzell.

såsom spetälska och syfilis, men även tuberkulos, har begravts i utkanten av kyrkogården⁶⁷. I Husby tycks däremot männen med tuberkulos efter döden ha behandlats likvärdigt med de övriga avlidna.

Avslutning

Husbyborgprojektet är ett gott exempel på hur osteologin kan bidra till en ny tolkning av en arkeologisk fyndlokal. Trots sina begränsningar ger det ett närapå unikt tillfälle att studera en begravningsplats som är tydligt avgränsad i tid och rum. Det visar också hur även ett litet skelettmaterial kan ge spännande kunskap om livet och döden just där och då. Samtidigt fortgår forskningen och debatten om hur kristnandet av Uppland gick till. I Husbys fall skulle en undersökning av gravfältet RAÄ 3, liksom en större yta runt kyrkoruinen, vara betydelsefull för att avgöra begravningsplatsens utbredning och komplettera bilden av övergången från förkristen tro till kristendom.

Noter

- 1 Kindwall 1974, Frölund 2000
- 2 Kindwall 1974:20
- 3 Hartzell 2008
- 4 Hartzell 2008:37ff
- 5 Kindwall 1975:59

- 6 ATA, RAÄ dnr 1399/25
- 7 Nilsson 1987:142
- 8 Kindwall 1975:58
- 9 Kindwall 1975:55
- 10 Bonnier 1987:286
- 11 Kindwall 1974:20ff
- 12 Kindwall 1975:59
- 13 Theliander 2000:168f
- 14 Hyenstrand 1989:36ff
- 15 Hyenstrand 1989:50f
- 16 Theliander 2000:174
- 17 Frölund 2000:18
- 18 Frölund 2000:18, 30
- 19 Gejvall 1960:43
- 20 Nilsson 1989:135
- 21 Gräslund 2001:73, 85
- 22 Nilsson 1994:90
- 23 Vretemark 1998
- 24 Vretemark 1998:15ff
- 25 Vretemark 1998:20
- 26 Jonsson 2009:185
- 27 Trotzig 1969:21
- 28 Broberg 1990:79
- 29 Gräslund 2001:40
- 30 Vretemark 1998:21, Jonsson 2009:79
- 31 Jonsson 2009:92f
- 32 Jonsson 2009:106
- 33 Ahnlund 1928:113ff
- 34 Nilsson 1994:25
- 35 Nilsson 1994:27ff
- 36 Nilsson 1989:141f
- 37 Arcini 1999:62f
- 38 Nilsson 1989:248f
- 39 Arcini 1999:63ff
- 40 Jonsson 2009:62f
- 41 Jonsson 2009:50f

- 42 Jonsson 2009:63
- 43 Ferm & Rahmqvist 1985:68ff
- 44 Gräslund 2001:129f
- 45 Ferm & Rahmqvist 1985:67f
- 46 Lindkvist 1996:228
- 47 Lindkvist 1996:224, 239
- 48 Gräslund 2001:129
- 49 Gräslund 2001:19
- 50 Lindkvist 1996:219ff
- 51 Gräslund 2001:25, 32
- 52 Gräslund 2001:125f
- 53 Broberg 1991:66
- 54 Broberg 1991:62
- 55 Broberg 1991:69
- 56 Bonnier 1987:217ff
- 57 Broberg 1990:129
- 58 Broberg 1991:67
- 59 Broberg 1991:58
- 60 Frölund 2000:19ff
- 61 Kindwall 1974:23
- 62 Bonnier 1987:154f, 286
- 63 Bonnier 1987:91
- 64 Roberts & Manchester 2005:187f
- 65 Roberts 1999:312f
- 66 Roberts 1999:314
- 67 Arcini 1999:131, Kjellström 2005:81,
Jonsson 2009:101f
- Bonnier, A. C. 1987. *Kyrkorna berättar. Upplands kyrkor 1250–1350*. Stockholm.
- Broberg, A. 1990. *Bönder och samhälle i statsbildningstid. En bebyggelsearkeologisk studie av agrarsamhället i Norra Roden 700–1350*. Uppsala.
- Broberg, A. 1991. Religionsskifte och sockenbildning i Norduppland. *Kyrka och socken i medeltidens Sverige*. Stockholm.
- Ferm, O. & Rahmqvist, S. 1985. Stormannakyrkor i Uppland under äldre medeltid. *Studier i äldre historia tillägnade Herman Schüick*. Stockholm.
- Frölund, P. 2000. Död och begravd för 1000 år sedan. Människor i norra Uppland. *Uppland. Upplands fornminnesförenings årsbok*. Uppsala.
- Gräslund, A.-S. 2001. *Ideologi och mentalitet. Om religionsskiftet i Skandinavien från en arkeologisk horisont*. Occasional Papers in Archaeology 29. Uppsala.
- Hartzell, L. 2008. *Gravarna under kyrkan. En osteoarkeologisk analys av skelett från Husbyborg, Tierp sn, Uppland*. Stockholm.
- Hyenstrand, Å. 1989. *Sverige 989. Makt och herravälde I*. SAR 24. Stockholm.
- Jonsson, K. 2009. *Practices for the Living and the Dead. Medieval and Post-Reformation Burials in Scandinavia*. Stockholm.
- Kindwall, B. 1974. Husbyborg i Tierp. En historisk översikt. *Uppland. Upplands fornminnesförenings årsbok*. Uppsala.
- Kindwall, B. 1975. Husbyborg. En centralort i forna dagars Tierp. I: Medén, S. (red.) *Tierp – en sockenbeskrivning. Glimtar ur Tierp sockens historia*. Tierp.

Referenser

- Ahnlund, N. 1928. Norr om kyrkan. I: *Svensk sägen och hävd*. Kulturbilder. Stockholm.
- Arcini, C. 1999. *Health and Disease in Early Lund*. Lund.

- Lindkvist, T. 1996. Kungamakt, kristnande, statsbildning. I: Nilsson, B. (red.) *Kristnandet i Sverige. Gamla källor och nya perspektiv*. Uppsala.
- Nilsson, B. 1987. Död och begravning. Begravningsskicket i Norden. I: Ferm, O. & Tegnér, G. (red.): *Tanke och tro. Aspekter på medeltidens tankevärld och fromhetsliv*. Stockholm.
- Nilsson, B. 1989. *De Sepulturis. Gravrätten i Corpus Iuris Canonici och i medeltida nordisk lagstiftning*. Stockholm.
- Nilsson, B. 1994. *Kvinnor, män och barn på medeltida begravningsplatser*. Uppsala.
- Roberts, C.A. 1999. Rib lesions and tuberculosis: the current state of play. *Tuberculosis past and present*. Budapest.
- Roberts, C. & Manchester, K. 2005. *The Archaeology of Disease*. Stroud.
- Theliander, C. 2000. "Huseby-problemet" – igen... I: *En bok om husbyar*. Uppsala.
- Trotzig, G. 1969. Gegensätze zwischen Heidentum und Christentum im archäologischen Material des 11. Jahrhunderts auf Gotland. *Kirche und Gesellschaft im Ostseeraum und im Norden vor Mitte des 13. Jahrhunderts*. Acta Visbyensia 3. Visby.
- Vretemark, M. 1998. *Karleby kyrka. Traditionen som blev sann*. Småskrift nr 5, Skaraborgs länsmuseum. Nossebro.

Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA), dnr 1399/25, 4275/71

Fornminnesregistret (FMIS)

Lisa Hartzell är osteoarkeolog och har under 2010 arbetat på arkeologiska utgrävningar för Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen och Riksantikvarieämbetet UV Mitt.